

ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇН

THE ISSUE OF NATIONAL SECURITY AND ITS IMPACT ON THE FORMATION OF THE POLITICAL CULTURE OF THE SCANDINAVIAN COUNTRIES

Кирпичник Р.І.,

аспірант кафедри політології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті проаналізовано особливості формування та специфічні чинники розвитку питання національної безпеки у внутрішній та зовнішній політиці Скандинавських країн. Досліджено процес впливу питання національної безпеки на формування політичної культури Скандинавських країн. Доведено взаємозалежність між політично-культурними та зовнішньополітичними чинниками на різних історичних етапах. Конкретизовано категоріально-понятійний апарат дослідження факторів впливу на формування скандинавської взаємодії у питаннях національної безпеки. Розглянуто сукупну дію об'єктивних та суб'єктивних чинників розвитку політичної взаємодопомоги в питаннях вироблення спільної безпекової політики. Окреслено перспективи розвитку даного питання в процесі політичної модернізації з урахуванням національних особливостей кожної країни. Виділено перспективи подолання негативних чинників які впливають на вироблення більш досконалої політики у взаємовідносинах щодо національної безпеки. Також проаналізовано процес вступу Швеції та Фінляндії в НАТО та позитивні наслідки які несе дане явище для безпеки не тільки Скандинавського регіону, а і всієї Європи зокрема для України. Проведений аналіз приводить до чіткого розуміння, що всі ці чинники які сформувались під впливом різних історичних та соціально-політичних явищ, стали наслідком формування ефективної політики взаємодопомоги в процесі вироблення спільних рішень щодо національної безпеки Скандинавських країн. В основу міждержавної взаємодії Скандинавських країн було покладено принципи культурної спорідненості, відданість демократичним цінностям, повага до національного суверенітету кожної з країн. Висока ефективність даних процесів супроводжувалась, міцно сформованою політичною культурою в кожній з країн. Що в свою чергу, сформувало історичну традицію міждержавної комунікації, та спільного узгодження вкрай необхідних рішень щодо реагування на гострі питання загроз як внутрішнього так і на зовнішнього характеру. Даний досвід виявився вкрай продуктивним, а добре вироблений спільний підхід до подолання загроз призвів до того, що найбільш важливі соціально-політичні явища були подоланні спільно без важких наслідків для національної безпеки кожної країни.

Ключові слова: політична культура, національна безпека, Скандинавія, політичне життя, державна політика.

The peculiarities of the formation and specific factors of the development of the issue of national security in the internal and external policy of the Scandinavian countries are analyzed. The process of the influence of the issue of national security on the formation of the political culture of the Scandinavian countries has been studied. The interdependence between political-cultural and foreign policy factors at different historical stages is proven. The categorical-conceptual apparatus of the study of influencing factors on the formation of Scandinavian cooperation in matters of national security is concretized. The combined effect of objective and subjective factors in the development of political mutual assistance in the development of a joint security policy is considered. The prospects for the development of this issue in the process of political modernization are outlined, taking into account the national characteristics of each country. Prospects for overcoming negative factors affecting the development of a more perfect policy in relation to national security are highlighted. The process of the accession of Sweden and Finland to NATO and the positive consequences of this phenomenon for the security of not only the Scandinavian region, but also the whole of Europe, in particular for Ukraine, are also analyzed. The conducted analysis leads to a clear understanding that all these factors, which were formed under the influence of various historical and socio-political phenomena, became a consequence of the formation of an effective policy of mutual assistance in the process of developing joint decisions regarding the national security of the Scandinavian countries. The principles of cultural kinship, devotion to democratic values, and respect for the national sovereignty of each country were the basis of the interstate interaction of the Scandinavian countries. The high efficiency of these processes was accompanied by a firmly formed political culture in each of the countries. Which, in turn, formed a historical tradition of interstate communication and joint coordination of much-needed decisions on responding to pressing issues of both internal and external threats. This experience turned out to be extremely productive, and a well-developed joint approach to overcoming threats led to the fact that the most important socio-political phenomena were overcome together without serious consequences for the national security of each country.

Key words: political culture, national security, Scandinavia, political life, state policy.

Постановка проблеми. З початком повномасштабної російської агресії проти України 24 лютого 2022 року та порушення усіх принципів на яких будувались основи національної безпеки в Європі після Другої світової війни, перед усіма демократичними країнами стоїть завдання у пошуках ефективного рішення у зміцненні своєї

національної безпеки. Сьогодні це завдання стоїть не тільки перед Україною після повернення усіх своїх територій станом на 1991 рік, великих зусиль потребують подолання більш важких соціально-політичних наслідків спричинених військовими діями, а також інформаційного впливу з боку агресора. Це стосується усіх країн, для яких

принципи демократії та взаємоповаги до національного суверенітету себе та своїх сусідів, покладені в основу політичної культури. Як приклад на який можна спиратись у побудові власної національної безпеки, а також у виробленні ефективної міждержавної комунікації для нас слугує приклад «Скандинавського підходу». Даний підхід мав визначну роль не тільки у формуванні міждержавної безпекової комунікації між Скандинавськими країнами, а і став великим фактором впливу на формування політичної культури кожної з країн Нордичного регіону. Саме ці процеси, які відбуваються під впливом російської агресії проти України, вплинули на одне з найбільших питань в контексті спільної політики безпеки Скандинавських країн, а саме приєднання Швеції та Фінляндії до Північноатлантичного альянсу, що є актуальним не тільки для зміцнення геополітичної ролі цих країн, а й всієї Європи та України зокрема. Саме питання їхнього приєднання до НАТО, завжди грало визначну роль у контексті напрацювання спільних підходів до формування національної безпеки. Якщо для Фінляндії її нейтралітет був нав'язаний російським впливом та дістав назву «фінляндизація», що передбачало поступки країни перед більш сильним агресивним сусідом у зовнішній та внутрішній політиці зокрема позаблоковість, то для Швеції її нейтральність зумовлювалась внутрішнім вибором суспільства. Зухвала російська агресія показала, що вироблення спільної безпекової політики неможливе без приєднання даних країн до НАТО, що вони і зробили тим самим розповсюдивши 5 статтю колективної безпеки на всю Скандинавію.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню проблематики даної теми присвячені дослідження вчених серед яких найбільш знаковими являються Алмонда Г, Верба С, Хіманен П, Кастельс М, Інглхарт Р, Ховлетта Д, Мьякеля Я, Макнамара Е, Столтенберг Т та інші. Аналіз формування впливу питання національної безпеки на формування внутрішньої політичної культури в кожній з країн Скандинавського регіону, не раз потрапляв у звіти різних державних інституцій, починаючи від приватних дослідницьких компаній закінчуючи парламентськими комітетами з національної безпеки та мають визначну роль у ухваленні стратегічних рішень на рівні міждержавної взаємодії. Останнім таким документом був парламентський звіт Швеції та Фінляндії щодо наслідків вступу їх до НАТО, результати показали, що це по суті є логічним закріпленням їх принципів відданості демократичним цінностям та захисту їхнього існування.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасні підходи до визначення безпеки та досліджень у сфері безпеки охоплюють такі сфери: військо, політика, суспільство,

економіка та навколишнє середовище. Незважаючи на значний вплив, сфери культури та культурологічних досліджень, цей фактор довгий час залишався поза межами системного інтересу досліджень безпеки та політики національної безпеки. На відміну від періоду холодної війни, коли культура повністю ігнорувалась у дискусіях і практиках безпеки, у контексті після закінчення холодної війни їй було відведено частину в сфері суспільної безпеки, хоча й незначну. Численні дослідження про роль культури як одного з вирішальних факторів у розробці та реалізації стратегій безпеки, та конфлікти з культурним (ідентичним) виміром дають достатні підстави для того, щоб по-іншому позиціонувати культуру в безпековій діяльності та включити її до досліджень безпеки. Наводяться аргументи на підтримку твердження, що культура має велике значення для національної безпеки. Існує три загальні рівні спостереження: вплив культури на визначення національної безпеки та процес прийняття рішень у сфері національної безпеки (культура національної безпеки), культура як окрема сфера національної безпеки та культура як об'єкт загрози.

Формулювання цілей статті: всебічний аналіз формування та розвитку основних чинників міждержавної політики національної безпеки Скандинавських країн, та її вплив на формування політичної культури кожної країни, та її успішна інтеграція в систему взаємодії з урахуванням національних особливостей, з метою адаптації окремих елементів та механізмів в умовах Скандинавського соціально-політичного простору.

Виклад основного матеріалу. Політична культура визначає механізми взаємодії між суспільством і політичними інститутами. Вона відіграє основну роль у формуванні концепції національної безпеки держави. Без її розуміння залишаються не проясненими механізми політичного розвитку суспільства та держави, його внутрішньополітичні та зовнішньополітичні рішення.

Скандинавія на протязі своєї історії не завжди була мирним, гармонійним регіоном Європи. В епоху вікінгів (793–1066) вони заслужили репутацію агресивних та жорстоких воїнів, безперервні війни та походи які вони проводили для ведення війни за кордоном і один з одними. Звичайно ж в сучасних умовах в кожній країні, існує конкуренція для впливу та влади серед свого народу. Суперництво та досить значні території є одним з важливих факторів які пояснюють нам чому Скандинавська культурна спорідненість не переросла у відповідну політичну єдність. Країни Північної Європи найближче підійшли до політичної єдності в Кальмарській унії (1397–1523), де вони мали спільного короля, а також зовнішню та оборону політику, але країни зберегли незалежність у внутрішніх справах. Влада не була розпо-

ділена порівню між державами, Швеція і Норвегія були підпорядковані Данії, зробивши Копенгаген центром прийняття рішень. Союз не міг бути стійким і мав відносно короткий термін існування шведське дворянство вийшло з унії в 1523 р. Однак цей період вважається еталоном регіонального співробітництва. Кордони північних держав були протягом історії досить мінливим явищем, оскільки війни були для них звичними, датсько-норвезька та шведсько-фінська держави, що існували між XV і XVIII століттями, приймали участь у всіх тодішніх європейських збройних конфліктах і це було також у випадку наполеонівських війн (1803–1815). Суперництво і війни між двома найдавнішими Північними державами мали катастрофічні наслідки для регіону. Північні держави фактично звели себе до другорядної сили в міжнародній системі, оскільки вони не змогли нав'язати свою волю одна одній. Якщо уважно проаналізувати ці епізоди регіональної війни, можна сказати, що Північна співпраця завжди існувала в тій чи іншій формі, але найчастіше їй перешкоджала політична роздробленість всередині регіону. З 18 століття курс у сфері безпеки та оборони стає все більш пріоритетним. Інші малі європейські держави загалом розвинули спільні безпекові підходи одна до одної з двох причин: тому що вони боялись один одного, і через безпекову співпрацю можна зв'язати руки один одному, або ефективно реагувати на спільну зовнішню загрозу. Однак Північні країни цього не зробили, розроблені спільні структури або загальні підходи до безпеки викликали недовіру, що вплинуло на роз'єднаність по цьому питанню та розбіжності національних стратегій. На той час вони не мали спільну або узгоджену модель для вирішення питань безпеки, незважаючи на їх регіональну історію, і незважаючи на те, що їм довелося жити зі спільною зовнішньою загрозою.

Скандинавське співробітництво є яскравим прикладом невеликого субрегіонального угруповання де існує широка транскордонна взаємодія, яка поширюється на більшість аспектів суспільства та на процеси формування політичної культури зокрема. Через географічну близькість Скандинавська співпраця завжди існувала в певній формі в залежності від історичних подій, але Північна рада та Північна міжпарламентська рада організації з 1952 року є головними форумами офіційного співробітництва. Сьогоднішня формальна структура Скандинавського співробітництва базується на Гельсінському договорі 1962 року, згідно з яким країни Північної Європи беруть на себе зобов'язання розвивати співробітництво в галузі права, культури, економіки, транспорту та охорони навколишнього середовища. Але реальний обсяг і структуру співробітництва важко оцінити, оскільки основна частина взаємодії та співпраці

відбувається неформально на адміністративному рівні. Північна співпраця змогла пом'якшити вплив різних негативних факторів щодо безпеки національних інтересів. Спорідненість і гнучкість інститутів Північної Європи дозволили їм продовжувати свою спільну справу, незважаючи на розбіжності та суперечливі підходи на реалізацію політичних планів [7, с. 87].

Проте процес вироблення спільних планів щодо політики національної безпеки, завжди мав не простий характер. Скандинавська взаємодія в цьому плані завжди проходила досить значні дискусії. Традиційно країни уникали широкого обговорення питань безпеки та оборони. Різний досвід конфліктів, особливо в XX столітті, сприяв розвитку різних геостратегічних поглядів і різних цінностей сприйняття в питаннях безпеки. Розуміння цих відмінностей і ефект який вони створили, має центральне значення для того, щоб зрозуміти, як розвиваються країни Скандинавії окремо та разом, як адаптуються та відповідають кардинально іншим вимогам безпеки XXI століття. Щоб оцінити, наскільки добре і якою мірою будуть розвиватися країни Північної Європи та наскільки здатні задовольнити ці вимоги в згуртованості, спочатку необхідно звернути увагу на те, що було перепорою їхнім загальним підходам у минулому і зрозуміти, як відмінності в національних поглядах та уявленнях формують поточне ставлення до цих нових вимог безпеки, дуже важливо зрозуміти, як національні історії та досвід формували ці уявлення.

У той час як Скандинавські країни часто стикалися із загрозами та труднощами війни різними способами, широкий спектр формальних і практичних випадків взаємодії можна виявити в їх індивідуальній політиці, а також у відносини між ними. Саме це дозволило їм зберегти свою національну ідентичність, а також відображають їхню волю уникнути участі в конфліктах регіону. Під дією різних викликів вони зосереджуються на співпраці в інших сферах, окрім безпеки було досягнута максимізація внутрішніх сил, необхідних для вирішення практичних завдань викликів війни, в той час як співпрацею вони зберегли свої принципи інтереси. Взаємодія в таких умовах не може бути обмежена до офіційної національної політики, скоріше вона може охоплювати різні рівні політики, які мають як формальне, так і практичне застосування. Підхід до національної безпеки зазвичай проголошувався в односторонній спосіб, наприклад деклараціями країни або її діями, але також може бути предметом двосторонніх і багатосторонніх угод. Якщо поглянути на історію взаємодії в питанні національної безпеки, її актуальність для різних верств населення, національна політика стає зрозумілішою [8, с. 138].

Оцінюючи історію відносин північних держав у сфері безпеки можна побачити різницю між їхньою поведінкою до війни та після неї. Перед війною політична роздробленість районів мала катастрофічні наслідки для регіону. Можна уявити, що цей досвід прищепив скандинавським людям віру в неминучість війни, руйнівність та шкідливість для них даного явища. Війна певним чином підкреслила ці настрої, як її небезпеки та труднощі зробили північну співпрацю більш помітною в очах громадськості, створюючи благодатний ґрунт для розвитку Північної співпраці в міжвоєнний період. Внутрішньо та зовні країни Північної Європи підкреслили свою рішучість уникати участі у бойових діях. Стратегія взаємодії була сильно закріплена тим фактом, що вона може служити інтересам у питаннях безпеки та може сприяти більшій практичності співробітництву у сфері торгівлі [9].

Захист свого суверенітету та пошук спільних позицій щодо зовнішньої політики змогли фактично висвітлити внутрішні відмінності між державами та зіпсувати співпрацю в інших сферах. Рішення не створювати окремих нейтральних блоків на хвилі війни послужив стабілізації відносин в районі і допоміг запобігти мілітаризації. Північна співпраця з тих пір отримала багато свіжої сили у взаємних відносинах. Натомість видається більш практичний підхід «знизу вгору», який дозволив окремим країнам зберегти більше свободи гри на міжнародній арені, водночас дозволяючи їм використовувати культуру спорідненості і, що об'єднує північні народи. Взаємодія їхніх відносин могла суттєво пошкодити або змінити Скандинавські зв'язки через суперечки щодо питань військової та зовнішньої політики, а також посягання на почуття національної ідентичності.

Північна співпраця є цікавим прикладом розвитку національної безпеки та його впливу на всю політичну культуру загалом. Думка тут полягає в тому, що могло бути корисно схематизувати проблеми поза безпекою, щоб концептуалізувати їх потенційно більш корисними способами. Ухиляючись від співпраці в обороні та безпеці, Скандинавські країни змогли покращити внутрішні умови, відкривши шляхи до політичних змін. Звужуючи поле безпеки та визначаючи речі, які інші нації назвали б загрозливими викликами, можна було зрушити розвиток подій зі сфери екзистенційного страху в сферу, де з ними можуть впрокатися звичайні засоби політики, економіки, культури, міжнародного права, дипломатії тощо. Такий досвід пояснює, чому скандинавські мислителі припустили, що так можна ефективніше вирішувати проблеми безпеки. Адже всі процеси від початку їхньої взаємодії на всіх історичних етапах, мали на меті об'єднатись задля спільної

політики виживання, дане явище не тільки виводить рівень взаємодії на новий більш ефективний рівень, а і в довгостроковій перспективі є завершальним етапом довгого пошуку стабільної політики безпеки, де після вступу вище згаданих країн до Північно Атлантичного альянсу, розпочнеться новий етап кооперації вже в оборонних інституціях НАТО.

Висновок. Найфундаментальнішою умовою Північного співробітництва в питаннях національної безпеки є взаємне визнання одна одної як окремих національних держав, повага до суверенітету та демократичних принципів. Крім цього, є спільна північна ідентичність (нордизм), яка не конкурує з національною ідентичністю, але додається в регіональний вимір і була рушійним фактором у формуванні політичної культури Скандинавських країн. Північна ідентичність ніколи не була настільки сильною, щоб просувати ідею об'єднаної держави, адже фактор індивідуалізму і поваги до нього з боку держав мав пріоритетне значення. Але північна співпраця переживши багато випробувань викликаних двома світовими війнами, ніколи не полишала своєї участі у політичному житті країн, особливо в питанні національної безпеки. Невдачі оборонного союзу спонукали до більш часткового підходу в питанні північної інтеграції та співпраці. Успішне співробітництво здійснювалося самими відповідними учасниками (знизу вгору, а не зверху вниз). Додаючи до цього демократичний імідж північного співробітництва, можна також вказати на міцну основу у громадянському суспільстві, з добровільними асоціаціями, професійними організаціями, з фінансовою чи інституційною підтримкою офіційних організацій співробітництва. Пройшовши важкий шлях становлення та усвідомлення своїх потреб у національній безпеці, та під впливом чинників 2022 року даному регіону дається новий шанс повністю реалізувати свої багаторічні амбіції в безпекових структурах НАТО після вступу Швеції та Фінляндії. Фактор третьої сили і майданчика для реалізації своїх планів нарешті реалізувався в соціально політичних процесах в Скандинавському регіоні. Ці процеси повною мірою зачіпають Україну в боротьбі проти російської агресії, посилення НАТО та допомога яку надають нам Скандинавські країни у нашій боротьбі є позитивним чинником для відновлення нашої територіальної цілісності, а дослідження питання Скандинавського співробітництва в питанні національної безпеки, приводить до чіткого розуміння, що мир та національна безпека можуть бути реалізовані тільки в повноправному членстві Північно атлантичного договору, адже це той шлях який обирають країни з демократичними принципами та ідеями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Каспрук В. «Скандинавські тигри»: шлях до процвітання і багатства. *Сучасність*. 2006. № 2. С. 96–108.
2. Кирпичник Р. І. Політично-культурні стримуючі фактори вступу Швеції і Фінляндії в НАТО та шляхи їх подолання. *Молодий вчений*. 2019. № 12. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2019/12/11.pdf> (дата звернення 12.10.2022)
3. Мельник. О. Нейтралітет у євроатлантичному вимірі: історія і сучасність. О. Мельник, В. Клименко. *Національна безпека і оборона*. 2012. № 2–3. С. 38–44.
4. Мякеля Я. «Нордичний дует має триматися разом» дослідження щодо членства в НАТО, опубліковане у Фінляндії. NATO REVIEW. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2016/05/19/nordichnij-duet-ma-trimatisya-razom-dosldyoennya-shchodo-chlenstva-v-nato-opublkovane-u-fnlyand/index.html> (дата звернення: 19.05.2016).
5. Пашков М. Шведська модель безпеки: миролюбний, добре озброєний нейтралітет. Михайло Пашков. *Національна безпека і оборона*. 2009. № 1 (105). С. 40–43.
6. Макнамара Е. М. Як зберегти безпеку нордично-балтійського регіону. NATO Ревю. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2016/03/17/yak-zberegiti-bezpeku-nordichno-baltjs-kogo-regonu/index.html> (дата звернення 10.10.2022).
7. Stenius Henrik. The Good Life is a Life of Conformity: The Impact of the Lutheran Tradition on Nordic Political Culture. *Öystein Sørensen and Bo Stråth (eds). The cultural contradiction of Norden*. Oslo : Scandinavian University Press, 1997. P. 120–171.
8. Olesen Thorsten Borring. The Cold War and the Nordic Countries – Historiographies at the Crossroads. Odense : University Press of Southern Denmark, 2004. P. 100–182.
9. Barnett M., Finnemore M. Rules for the World: International Organizations in Global Politics. London : Cornell University Press, 2004. P. 121–174.
10. Wetterberg Gunnar. The United Nordic Federation. Copenhagen : Nordic Council of Ministers, 2010. P. 10–79.